

Олег Бажан, Олександр Лошицький

НА СТОРОЖІ УКРАЇНСЬКИХ СВЯТИНЬ

У повідомленні наводиться документ радянських спецслужб, який відображає громадський рух української інтелігенції за збереження культурного середовища міста Києва.

Відхід від принципів «казарменого» соціалізму, проголошений з трибуни XX з'їзду КПРС, засудження політики масового терору, реформаторські починання тогочасного партійного лідера Микити Хрущова вселяли надію широких верств населення України у можливість побудови гармонійного і гуманного суспільства, породжували сподівання на позитивні зрушення у національно-культурній сфері. Піднесення культурницької діяльності української інтелігенції спостерігається вже у другій половині 1950-х років. Вона супроводжувалась народженням цілого ряду об'єднань, гуртків,

літературно-мистецьких формувань у різних регіонах республіки. Ініціатором їх створення ставала здебільшого літературно-мистецька молодь, чия свідомість була найбільш сприйнятливою до нових демократичних процесів, покликаних до життя курсом десталінізації. Характерно, що саме творча молодь власне й утворила основу руху шістдесятників, який помітно вплинув на світогляд цілого покоління.

Одним із важливих шляхів національного піднесення, самоусвідомлення народу залишалась велика та багатогранна культурницька й просвітницька діяльність, яку найкращі представники української інтелігенції протиставляли процесу русифікації України. Боротьба за рідну мову, культуру, повернення незаслужено забутих імен завжди залишалася тією ареною, на якій визрівали політичні погляди і програми, гартувався і мужнів авангард національного руху. Прагненням прилучитися до глибин національної історії та культури, усвідомленням необхідності пропагувати багатотомову народну спадщину обумовлена участь представників національно свідомої інтелігенції, студентства, робітників, селян у діяльності різних етнографічних та співочих колективів (хори «Жайворонок» та «Гомін»), культурницьких товариств (Клуби творчої молоді в Києві, Львові, Придніпровську), самодіяльних музеїв. Паралельно діяли також наявні в республіці офіційно зареєстровані громадські організації та державні культурно-освітні заклади. З утворенням у другій половині 1960-х рр. Українського товариства охорони пам'яток історії та культури чимало авторитетних наукових працівників, діячів культури, краєзнавців-аматорів взяли найактивнішу участь у формуванні його республіканського, обласних, міських та районних правлінь, відповідних секцій і комісій. Активно співпрацювали з Товариством, зокрема, письменник Олесь Гончар, скульптор Іван Гончар, історики Федір Шевченко, Михайло Брайчевський, Олена Апанович, Олена Компан, Олена Лугова, архітектор Григорій Логвин та багато інших. Завдяки зусиллям цих та інших патріотів української культури вдалося поставити на порядок денний питання про спорудження меморіалу на о. Хортиця, увічнення пам'ятних місць з історії українського козацтва, музеєфікацію пам'яток Чигирин, Суботова та Холодного Яру, будівництва унікального етнографічного музею під відкритим небом поблизу Києва.

Опікуючись збереженням культурного середовища, члени Товариства Апанович, Брайчевський та Компан разом зі студентами Київського політехнічного інституту в січні 1968 р. виступили на захист комплексу будівель Києво-Могилянської академії, якому загрожували реконструкція та перебудова. Така активність не могла пройти повз увагу Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР, тож 3 жовтня 1972 р. Політбюро ЦК КПУ, заслу-

хавши питання про діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, визнало, що в роботі цієї громадської організації «мають місце факти захоплення старовиною, її ідеалізації, некритичного ставлення до архаїчних форм в побуті і звичаях». Як зазначалося в постанові, вимагала поліпшення робота з підбору кадрів, оскільки «інколи сюди потрапляють люди сумнівної громадської репутації, іноді з ідейно нечіткими поглядами». Невдовзі були звільнені з роботи працівники Інституту історії АН УРСР Олена Апанович та Олена Компан; зазнав переслідувань з політичних мотивів і науковий співробітник Інституту археології АН УРСР Михайло Брайчевський.

Наведений нижче документ, віднайдений у Державному архіві Служби безпеки України, наочно демонструє реакцію українського суспільства на зневажливе ставлення влади в середині 1960-х рр. до історико-архітектурної пам'ятки – приміщення Києво-Могилянської академії.

Інформаційне повідомлення голови КДБ при РМ УРСР В. Нікітченка до ЦК КПУ про поширення серед студентів Київського політехнічного інституту підписного листа на захист комплексу Києво-Могилянської академії, якому загрожувала реконструкція та перебудова

21 січня 1968 р.

**ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ
КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ
УКРАИНЫ**

ИНФОРМАЦИОННОЕ СООБЩЕНИЕ

По поступившим в КГБ при СМ УССР данным, среди студентов Киевского политехнического института распространяется письмо, и собираются подписи под ним против проекта плана якобы имеющегося в Госстрое УССР о коренной перестройке и реставрации исторического памятника Киево-Могилянской академии.

Копия письма прилагается.

ПРИЛОЖЕНИЕ: на 2-х листах.

**ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР** *В. НИКИТЧЕНКО*

Копія

Дорога редакція!

Нещодавно ми дізнались про план тотального переобладнання та руйнації великого історичного пам'ятника – Києво-Могилянської академії. Проект плану було розглянуто в Держбуді УРСР. Якщо його затвердять, то не стане в Києві ще однієї реліквії.

Садиба Київської академії — це не просто архітектурний пам'ятник старовини. Це живе втілення історії науки України й Росії і всього слов'янства. Київська академія була заснована 1615 року і довгий час була єдиним учбовим закладом України і всієї Росії і найважливішим центром культури Східної Європи. Тут здобували освіту юнаки з Петербургу, Москви, Польщі, Сербії, Білорусії, Болгарії, Греції, Близького Сходу.

Київська академія разом зі славетним Київським братством відіграла величезну роль в історії визвольної боротьби українського народу проти польсько-шляхетського панування. Одним із засновників братства був визначний політичний діяч і видатний полководець Петро Сагайдачний. Він вписався разом із 20-тисячним військом Запорізьким. Його могила (на жаль, досі не упорядкована) знаходиться поблизу старого корпусу академії.

Вихованцями Київської академії були геніальний російський вчений Михайло Ломоносов¹ і великий український філософ Григорій Сковорода. З її стін вийшли видатні державні діячі Богдан Хмельницький², І. Самойлович, О. Безбородько, А. Милорадович, тут навчались фізіолог Д. Велланський, історик і археолог Бантиш-Каменський.

Київська академія сприяла створенню слов'яно-греко-латинської академії в Москві. Ректорами і викладачами цього закладу були переважно випускники Київської академії. В будинку академії зберігається бібліотека, заснована Петром Могилою. Садиба Київської академії — це святиня культури, там виховувався незборимий дух російсько-української дружби.

Та от цей історичний ансамбль опинився під загрозою. Передбачається повне перепланування садиби. Деякі будинки мають бути зруйновані, інші — переобладнані; здіймуться нові багатоповерхові корпуси. Могила Сагайдачного потрапить під котлован чотириповерхового будинку. Приміщення академії, зведене за проектом Андрія Меленського, що добудують та з'єднають з іншою спорудою. Ампірні будівлі всередині підлягають знесенню. А сама територія буде закрыта для «сторонніх» відвідувачів.

Виникає питання: для чого все це? Невже в Києві нема місця для будівництва?

На обговоренні проекту плану в Держбуді історики, археологи, реставратори одностайно висловились за те, щоб зберегти люд-

---

¹ Як стверджує Зоя Хижняк, Михайло Ломоносов найвірогідніше відвідував окремі лекції у найвідомішому освітньому й культурному центрі Східної Європи та знайомився з рукописними зібраннями академічної бібліотеки (див. докладніше: Києво-Могилянська академія в іменах, XVII—XVIII ст.: Енцикл. вид. / Упоряд. З. І. Хижняк; за ред. В. С. Брюховецького.— К., 2001.— С. 331).

² У документі помилка: Богдан Хмельницький здобув освіту у Львівському єзуїтському колегіумі, а в Києво-Могилянській академії навчався його син Юрій.

ству цю вічну пам'ятку нашої історії, культури. Її слід перетворити на осередок туристичної і культурно-освітньої роботи в інтересах патріотичного і естетичного виховання трудящих мас.

До цієї думки, яку висловили кандидати історичних наук О. Апанович, М. Брайчевський, академік В. Касьян³, доктори історичних наук О. Компан та М. Марченко, письменник А. Трипільський, приєднуємось і ми, студенти Київського ордена Леніна політехнічного інституту. Впевнені, що вся громадськість республіки без сумніву приєднається до нас.

ДА СБ України.— Ф. 16.— Оп. 1 (1971).— Пор. 2.— Арк. 70—72.
Оригінал. Машинопис на бланку.

Oleg Bazhan, Oleksandr Loshytsky

DEFENDING THE CAUSE OF UKRANIAN SHRINES

The document of Soviet security service is presented in the communication. It reflects the civil movement of Ukrainian intellectuals for preserving the cultural environment of Kyiv.

---

³ Ідеться про українського графіка, народного художника СРСР, дійсного члена Академії мистецтв СРСР, професора Київського художнього інституту Василя Ілліча Касіяна.